
Katarina ZENZEROVIĆ

ZGRADA GRADSKOG MUZEJA U PULI

THE BUILDING OF PULA'S MUNICIPAL MUSEUM

Katarina Zenzerović
Arheološki muzej Istre, Pula, Hrvatska
katarina.zenzerovic@ami-pula.hr

Katarina Zenzerović
Archaeological Museum of Istria, Pula, Croatia
katarina.zenzerovic@ami-pula.hr

UDK 069:72.012>(497.571Pula)“18/19”
Pregledni znanstveni članak
Primljeno: 3. 2. 2020.
Odobreno: 28. 2. 2020.

UDC 069:72.012>(497.571Pula)“18/19”
Scientific review
Received: February 3, 2020
Approved: February 28, 2020

U radu se donosi i analizira dosad neobjavljena i nekorisćena projektna dokumentacija za gradnju zgrade Pulskog radničkog društva na Clivo Santo Stefano 3 u Puli, danas Usponu sv. Stjepana 1. Zgrada je sagrađena 1883. godine, a početkom 20. stoljeća dodijeljena je Gradskom muzeju (Museo Civico), prethodniku Arheološkog muzeja Istre, i Gradskoj knjižnici (Biblioteca Civica). Od 1930. sjedište je Državne organizacije za zaštitu materinstva i djece (Federazione provinciale dell'Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia - Aiuto materno). Nakon njezina rušenja, 1937. godine na istom je mjestu podignuta nova zgrada za potrebe javnih službi (Casa della Madre e del Bambino). Danas u njoj djeluje Dječji vrtić - Scuola dell'infanzia Rin Tin Tin.

The paper presents and analyses previously unpublished and unused design documentation for the erection of the building of the Workers' Society of Pula at No. 3 Clivo Santo Stefano, now No. 1 Uspon svetog Stjepana. The building was erected in 1883 and was allocated in the early twentieth century to the Municipal Museum—predecessor to the Archaeological Museum of Istria, and to the Municipal Library. From 1930 it housed a state-run organisation for maternal and child welfare (the Federazione provinciale dell'Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia - Aiuto materno). Following the demolition of the building in 1937 a new building was raised at the site for maternal and infant public welfare services (the Casa della Madre e del Bambino). It is now home to the Rin Tin Tin kindergarten.

KLJUČNE RIJEČI: Pula; Uspon svetog Stjepana; 19. stoljeće; 20. stoljeće; arhitektura; historicizam; Pulsko radničko društvo (Società Operaia Polese); Gradski muzej (Museo Civico)

KEY WORDS: Pula; Uspon svetog Stjepana; 19th century; 20th century; architecture; historicism; Workers' Society of Pula; Municipal Museum

UVOD¹

Našli ekonomski i demografski rast Pule kao sjedišta austrijske ratne mornarice² u drugoj polovici 19. stoljeća prati i stambena izgradnja (Lozzi Barković 2000, 227), pa je tako urbanitet Pule nerazdvojno vezan za stilsko razdoblje historicizma (Rubbi 1996, 4). Historicistička arhitektura utvrdila je urbanitet ne samo novih stambenih četvrti (Kaštanjer, Sv. Mihovil, Veruda, Šijana), već i kontaktne zone povijesne jezgre Pule. Izgradnjom višestambenih najamnih kuća dovršen je i Trg Portarata (sl. 1).

Sl. 1 Giardini, Trg Portarata i Uspon sv. Stjepana, početak 20. stoljeća (Arheološki muzej Istre, Dokumentacijski odjel).

Fig. 1 Giardini, Portarata square and the Uspon svetog Stjepana alley in the early twentieth century (Archaeological Museum of Istria, Documentation Department).

Sadržaj ovog rada usmjeren je na tijek gradnje prve zgrade izgrađene na Clivo Santo Stefano br. 3, danas Uspon sv. Stjepana 1, u neposrednoj blizini Trga Portarata i Slavoluka Sergijevaca (sl. 2, 3). Tu je 1883. godine podignuta zgrada Pulskog radničkog društva (*Società Operaia Polese*) (dalje: Društva), u kojoj su, nakon preseljenja sjedišta Društva na novu adresu, otvoreni Gradski muzej (*Museo Civico*) 1902. i Gradska knjižnica (*Biblioteca Civica*) 1903. godine. Od 1930. sjedište je

¹ Ovaj je tekst rezultat proučavanja teme započete 2016. godine. Tada su, suradnjom Arheološkog muzeja Istre i Dječjeg vrtića – Scuola dell'infanzia Rin Tin Tin iz Pule, pripremljeni podatci i slikovni prilozi za informativnu ploču s vremenskom crtom o gradnji zgrade na Usponu svetog Stjepana 1, adresi vrtića, a koja je povodom obilježavanja dvadesete obljetnice osnutka te ustanove postavljena i prezentirana u njezinu ulaznom predvorju 22. prosinca 2016. Kako su tada predstavljene tek sažete informacije, koristimo ovu priliku da u širem obliku objavimo prikupljene podatke i cjelovito ih analiziramo.

² Pula je 1853. godine proglašena glavnom austrijskom ratnom lukom, 1856. osnovan je Arsenal, 1876. završena je željeznička pruga Divača – Pula. U razdoblju od 1850. do 1910. godine Pula je doživjela porast stanovništva s 1104 na 58 562 (Benussi 2002, 515-676).

INTRODUCTION¹

The rapid economic and demographic growth Pula saw as the base of the Austrian navy² in the second half of the nineteenth century was accompanied by residential construction ventures (Lozzi Barković 2000, 227) such that the city's urban landscape is inseparably associated with historicism as a stylistic period in architecture (Rubbi 1996, 4). Historicist architecture determined the urban landscape not only of the new residential city districts (Kaštanjer, Sveti Mihovil, Veruda, Šijana), but also of the contact zones in the historical core of Pula. Portarata square (Trg Portarata) was among the areas completed with the erection of condominium (apartment) rental houses (Fig. 1).

This paper focuses on the course of the construction of the first building to be raised at the No. 3 Clivo Santo Stefano address (now No. 1 Uspon svetog Stjepana), in the immediate vicinity of the Portarata square and the Arch of the Sergii (Fig. 2, 3). The building of the Workers' Society of Pula (*Società Operaia Polese*) was raised at this site in 1883. Following the relocation of the Workers' Society, the building became home in 1902 to a Municipal Museum (*Museo Civico*) and, in 1903, to a Municipal Library (*Biblioteca Civica*). From 1930 it served as the home of a regional branch of the Italian nationalist ONMI organisation which provided maternal and child welfare (*Federazione provinciale dell'Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia - Aiuto materno*). The building was demolished, most likely in the second half of 1936, to make way for the erection in the following year of a new public services building for maternal and infant welfare (*Casa della Madre e del Bambino*), now home to the Rin Tin Tin kindergarten.

The results of the study are drawn from the relevant literature and visual material: the cadastral maps, plans of the city, historical photographs, old postcards and, above all, from the archival design documentation and documentation of the Land Registry Department of the

¹ This paper is the result of a study of the subject matter initiated in 2016 as a collaborative effort of the Archaeological Museum of Istria and the Rin Tin Tin kindergarten in Pula. That year saw the preparation of data and illustrations for an information and timeline panel covering the erection of the building at No. 1 Uspon svetog Stjepana, the kindergarten's address, installed in its lobby on 22 December 2016 to mark the twentieth anniversary of its founding. As that presentation only provided limited information, this paper aims to offer broader insight into the collected data and their comprehensive analysis.

² Pula was declared the chief Austrian naval harbour in 1853; the Arsenal was founded in 1856; the Divača-Pula rail line was completed in 1876. From 1850 to 1910 Pula saw its population grow from 1,104 to 58,562 inhabitants (Benussi 2002, 515-676).

Sl. 2 Uspon sv. Stjepana, pogled od početka prema kraju ulice, početak 20. stoljeća (Arheološki muzej Istre, Dokumentacijski odjel).

Fig. 2 The Uspon svetog Stjepana alley, view from the head to the end of the alley in the early twentieth century (Archaeological Museum of Istria, Documentation Department).

Sl. 3 Uspon sv. Stjepana danas (fotografija: T. Draškić Savić).

Fig. 3 The present-day Uspon svetog Stjepana alley (photo by: T. Draškić Savić).

Državne organizacije za zaštitu materinstva i djece (*Federazione provinciale dell'Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia - Aiuto materno*). Srušena je vjerojatno u drugoj polovici 1936. jer se već sljedeće godine na istom mjestu podiže nova zgrada za potrebe javnih službi (*Casa della Madre e del Bambino*), u kojoj danas djeluje Dječji vrtić - Scuola dell'infanzia Rin Tin Tin.

Rezultati istraživanja temelje se na relevantnoj literaturi i vizualnom materijalu: katastarskim kartama, planovima grada, povijesnim fotografijama, starim razglednicama, a ponajprije na dosad nekonzultiranoj arhivskoj projektnoj dokumentaciji i dokumentaciji Zemljišnoknjižnog odjela Pula Općinskog suda u Puli.

S obzirom da zgrada u središtu našeg interesa danas ne postoji, a na dostupnoj likovno-dokumentarnoj građi prikazivan je samo njezin eksterijer, raduje nas činjenica da nam je sada poznata i izvorna artikulacija unutrašnjosti. Pruža se i preciznija datacija nastanka i rušenja objekta u odnosu na postojeću literaturu, stoga smatramo korisnim objaviti prikupljene podatke kao prilog proučavanju povijesti urbanizma povijesne jezgre Pule.

ZGRADA PULSKOG RADNIČKOG DRUŠTVA, KASNIJE GRADSKOG MUZEJA

Kada je 15. studenog 1867. u Austro-Ugarskoj na snagu stupio Zakon o pravu okupljanja i udruživanja, stvorena je mogućnost i za okupljanje radnika na klasnoj osnovi (Vlahov, Jelinčić, Brajković 1986, 226), sa svrhom materijalne, intelektualne i moralne potpore

Municipal Court in Pula, which have not previously been consulted in this regard.

Given that the building in the focus of our interest no longer exists and that the available visual documentation shows only the exterior, we are delighted to have now gained insight into the original articulation of the interior. We now also have the precise dates of erection and demolition in relation to the existing literature—the publication of the collected data will certainly be of benefit as a source for the study of the history of the urban development of Pula's historical core.

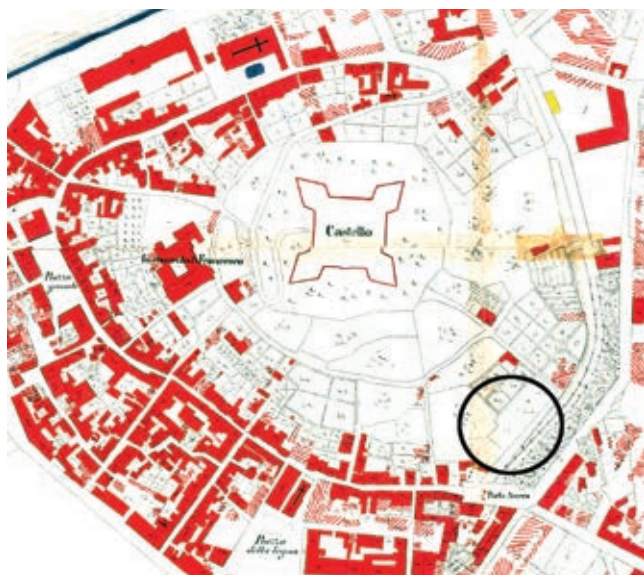
THE BUILDING OF PULA'S WORKERS' SOCIETY, LATER OF THE MUNICIPAL MUSEUM

The act of law that came into force in the Austria-Hungary dual monarchy on 15 November 1867 regulating rights pertaining to gathering and association laid the groundwork for class-based labour groups (Vlahov, Jelinčić, Brajković 1986, 226) that aimed to provide material, intellectual and moral support to labourers, irrespective of their nationality. The Workers' Society of Pula (*Società Operaia Polese*) was founded in 1869 under the patronage of the emperor and the empress (Pola 1886, 69; Bogneri 1989, 25). It was the first and the most numerous labour association in Pula, quickly garnering a membership of 1,069 and its own premises.³ It gained a women's section in 1881. For a brief period, the society published its bulletin under the name *Il Pensiero* (Bogneri 1989, 28; Zuccoli 1978, 56), and founded an orchestra.

³ The location of the initial registered office of the Worker's Society has not been determined.

radnicima, bez obzira na njihovu nacionalnost. Pulsko radničko društvo (*Società Operaia Polese*) osnovano je 1869. godine pod pokroviteljstvom cara i carice (Pola 1886, 69; Bogneri 1989, 25). Ovo najstarije i najbrojnije radničko društvo u Puli ubrzo je imalo 1069 članova i svoju društvenu zgradu.³ Godine 1881. utemeljena je ženska sekcija. Kraće je vrijeme Društvo izdavalo svoje glasilo „Il Pensiero“ (Bogneri 1989, 28; Zuccoli 1978, 56), a imali su i svoj orkestar.

Društvo je za izgradnju svog novog sjedišta izabralo atraktivnu poziciju u središtu grada, na jugoistočnoj strani brežuljka Kaštel, i to na uzbrdici koja kreće od Slavoluka Sergijevaca prema mletačkoj utvrdi.⁴ Početkom 19. stoljeća, dakle prije početka gradnje zgrada na Clivo Santo Stefano⁵, istočnu padinu Kaštela zauzimali su

Sl. 4 Katastarski plan Pule 1872. godine, isječak povijesne jezgre s označenim mjestom gdje će biti izgrađena zgrada Pulskog radničkog društva.

Fig. 4 The cadastral plan of Pula in 1872, a section showing the historic town core with the indicated future site of the building of the Workers' Society of Pula.

In selecting a site for the erection of its new home, the society chose an attractive position in the city core on the southeast side of the Kaštel hill, on the slope running from the Arch of the Sergii towards the Venetian fortress.⁴ In the early nineteenth century, prior to the erection of the building on the Clivo Santo Stefano alley⁵, the eastern slope of Kaštel hill was occupied by olive groves and vineyards, as is evident from the 1820 cadastral map of Pula (Croatian State Archives in Split, Archive of Maps of Istria and Dalmatia). On the 1872 cadastral map of the city (Fig. 4) and on the plan of the city and the Port of Pula from around 1872 (City of Pula, Administrative Department for Spatial Planning, Section for Spatial Planning and Building Heritage) it is evident that this area had not yet seen urban development.

In May of 1883 municipal engineer Giovanni Mattiassi⁶ signed off on the preliminary design for a new building to house the Workers' Society⁷ (Fig. 5). The site plan

⁴ Urban construction in Pula during the Austrian administration was based on partial site plans and a building master plan, which were only unified in 1874 under a single building code in force for the entire area of the March of Istria (Margraviate of Istria), with a separate building code adopted for the city of Pula on the 16th of December 1900 that was enforced for the whole of the city and its suburbs (Krizmanić 2005, 192).

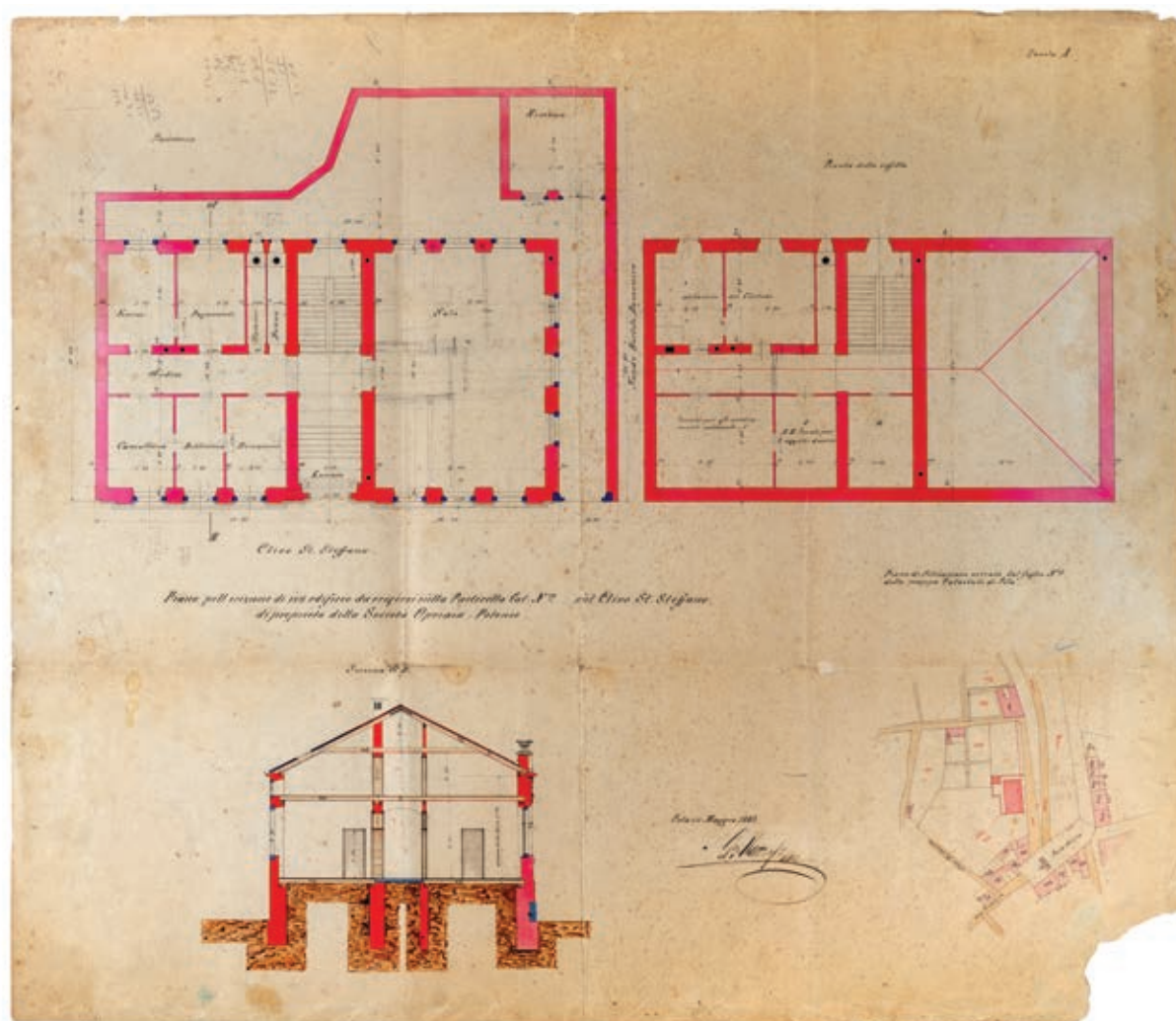
⁵ The street names are recorded as follows: in 1872 Borgo Portaurea, in 1886 Clivo San Stefano (section), in 1912 Clivo San Stefano, in 1920 Clivo Giovanni Grion, in 1948 Ušpon Slavka Grubiše, and in 1956 Ulica Slavka Grubiše (section). The Sveti Stjepan ("St Stephen") toponym is drawn from the name of the early Christian church that stood at the location of the current Valli movie theatre up to the start of the nineteenth century. It is also known as the site at which almost the whole of the then dictatorial Sergi De Castropola family were massacred in May of 1331, with the surviving members expelled from Pula. From that date to 1797 Pula was under the rule of the "Most Serene" (Venetian) Republic (Krizmanić 2008, 308-309).

⁶ Giovanni Mattiassi (? - Pula (?), 1897), was employed in the 1880s as a municipal engineer and representative of the Trieste-based firm *Assicurazioni Generali* and the *Società Generale Italiana*, and later ran a building enterprise (Marsetić 2013, 578; Marsetić 2013a, 284). He was a resident of Pula from the 1860s ("Del Museo di antichità in Pola", *La Provincia*, year XVIII, No. 4 (Kopar, 16 Feb. 1884), p. 2). He drafted a number of designs for residential and public buildings in Pula (HR-DAPA-40, Municipality of Pula 1845-1918, box No. 1). He was, for example, responsible for the preliminary design of the building of the Pučka škola Svetog Martina ("St Martin's Primary School") in Pula, now Osnovna škola Tone Peruška ("Tone Peruško Elementary School"), for which Alessandro de Calò did the detailed design (Bogneri 1989, 67). The school opened its doors in October of 1886 (Benussi 2002, 576).

⁷ *Tavola A // Piano per erezione di un edificio da erigersi sulla Particella Cat. N.º sul Clivo St. Steffano, / di proprietà della Società Operaia - Polense*. This and the other drawings of the building of the Workers' Society published in this paper are kept at the archives of the Administrative Department for Spatial Planning, Section for Spatial Planning and Building Heritage of the City of Pula, in the folder titled *CASA AL CLIVO S. STEFANO (progetto)*. The written documentation has not been preserved. Great thanks go to the head and other employees of the section Barbara Belić-Raunić, Karmela Maren and Gabrijela Lovrić-Cukon for providing the documentation for use and publication.

⁴ Osnova gradogradnje Pule u doba Austrije bili su parcijalni situacijski planovi i građevni red, koji su tek 1874. objedinjeni Građevnim pravilnikom koji je vrijedio za cijelo područje Istarske marke, da bi se 16. 12. 1900. donio posebni Građevni pravilnik za grad Pulu, koji je vrijedio za cijeli teritorij grada i predgrađa (Krizmanić 2005, 192).

⁵ Nazivi ulice zabilježeni su kako slijedi: 1872. Borgo Portaurea, 1886. Clivo San Stefano (dio), 1912. Clivo San Stefano, 1920. Clivo Giovanni Grion, 1948. Ušpon Slavka Grubiše, 1956. Ulica Slavka Grubiše (dio). Toponim Sveti Stjepan nastao je prema imenu ranokršćanske crkve koja se do početka 19. stoljeća nalazila na lokaciji današnjeg kina „Valli“. Poznata je po tome što su ondje u svibnju 1331. ubijeni gotovo svi članovi tada diktatorske obitelji Sergi De Castropola, a oni preživjeli potom su protjerani iz Pule, jer od tada pa do 1797. Pulom vlada Prejaska Republika (Krizmanić 2008, 308-309).

Sl. 5 Zgrada Pulskog radničkog društva, idejni projekt, Giovanni Mattiassi, svibanj 1883. (fotografija: T. Draškić Savić).
 Fig. 5 Building of the Workers' Society of Pula, preliminary design, Giovanni Mattiassi, May 1883 (photo by: T. Draškić Savić).

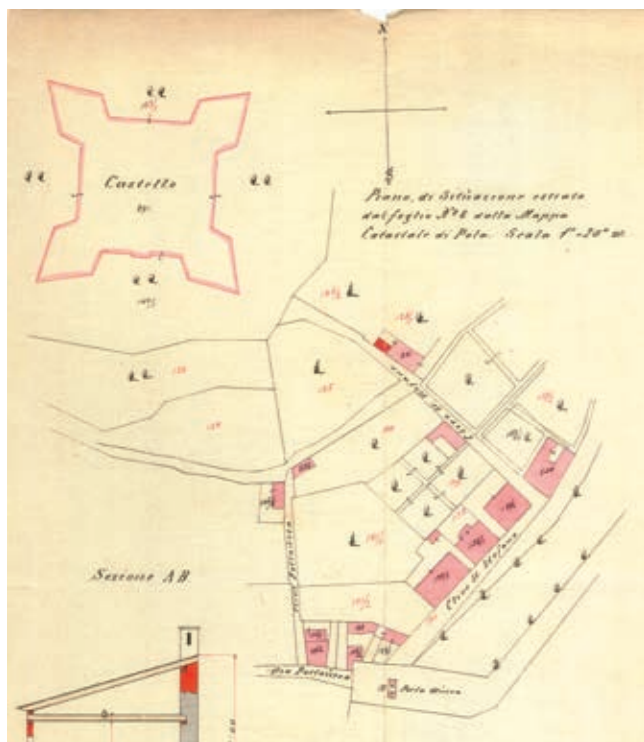
maslinici i vinogradi, kako je to vidljivo na katastarskom planu Pule iz 1820. godine (Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju). Na katastarskoj karti grada iz 1872. (sl. 4) kao i planu grada i pulske luke oko 1872. godine (Grad Pula, Upravni odjel za prostorno planiranje, Odsjek za prostorno planiranje i graditeljsko nasljeđe), razvidno je da je to područje još uvijek neizgrađeno.

shown in the design indicates the location at which the building was to be raised (then cadastral plot no. 138⁸). The plot of land was likely owned by merchant Domenico Bartoli, judging from the presence of his name in the cited design documents. The neighbouring buildings had yet to be built. Accompanying the design for the erection of a building to house the Workers' Society was the land subdivision of cadastral plot no. 138, which runs along the western side of the alley forming an irregular rectangle. The line of the façade as designed also corrected the western frontage of the alley (cadastral plot no. 1911) by widening it slightly towards the top of the rise of the alley [the term “*uspon*” as used in the street name indicates an alley rising up a slope].

The site plan of the design for the erection of an auxiliary building to the residential house of Giuseppe

⁸ Here and further in the text: the cadastral municipality of Pula.

U svibnju 1883. općinski inženjer Giovanni Mattiassi⁶ potpisao je idejni projekt za novu zgradu Društva⁷ (sl. 5). Na situacijskom planu prikazanom na projektu vidljivo je mjesto na kojem je trebala biti podignuta (tada kat. č. 138⁸). Zemljište je vjerojatno bilo u vlasništvu trgovca Domenica Bartolija, sudeći po upisu njegovih imena na istom projektu. Susjedne zgrade još nisu postojale.

Sl. 6 Zgrade na Clivo Santo Stefano, ožujak 1884.
Fig. 6 The buildings on the Clivo Santo Stefano alley, March 1884.

⁶ Giovanni Mattiassi (? - Pula (?), 1897), 1880-ih godina zaposlen kao općinski inženjer i zastupnik tršćanske tvrtke *Assicurazioni Generali* te *Società Generale Italiana*, potom radi kao građevinski poduzetnik (Marsetić 2013, 578; Marsetić 2013a, 284). Od 1860-ih godina ima prebivalište u Puli („Del Museo di antichità in Pola“, *La Provincia*, god. XVIII, br. 4 (Kopar, 16. 2. 1884.), str. 2). Izradio je nekoliko projekata za stambene objekte i javne zgrade u Puli (HR-DAPA-40, Općina Pula 1845-1918, kut. 1). Primjerice, autor je idejnog projekta zgrade Pučke škole Svetog Martina u Puli, danas Osnovna škola Tone Peruška, za koju izvedbeni projekt potpisuje Alessandro de Calò (Bogneri 1989, 67). Škola je otvorena u listopadu 1886. (Benussi 2002, 576).

⁷ *Tavola A // Piano dell'erezione di un edificio da erigersi sulla Particella Cat. N.º sul Clivo St. Stefano, / di proprietà della Società Operaia - Polense*. Ovaj, i ostali nacrti zgrade Društva koje objavljujemo u ovom radu čuvaju se u arhivu Upravnog odjela za prostorno planiranje, Odsjeka za prostorno planiranje i graditeljsko nasljeđe Grada Pule, u omotu s naslovom *CASA AL CLIVO S. STEFANO (progetto)*. Pisana dokumentacija nije sačuvana. Ovom prigodom srdačno zahvaljujem voditeljici i djelatnicama tog Odsjeka, Barbari Belić-Raunić, Karmeli Maren i Gabrijeli Lovrić-Cukon, na ljubaznom ustupanju dokumentacije na korištenje i objavu.

⁸ Ovdje, i dalje u tekstu: k. o. Pula.

Wachtel de Elbenbrück⁹ of March of 1884 (Fig. 6) indicates that the building of the society occupied cadastral plot no. 138/3 (now plot no. 572*), and that two buildings farther to the north of the alley were likely built at the same time as it was, and that a third building had been erected by 1886 (Fig. 7) (all of which were demolished near the end of the Second World War). The neighbouring commercial/residential building to the south side, towards the Arch of the Sergii, was built in 1889/1890 following the design plans of Angelo Meyer (Đilas 2005, 486). It still stands and is known as the Scracin palace after its previous owner, the industrialist Giacomo Scracin.¹⁰

The building of the society was assigned the street number 3. The Mattiassi design includes the floor plans of the storeys, the cross section and the site plan. Envisaged on the plot of land (27.51 metres long, 16.40 metres wide to the left, 21.80 metres wide to the right) was a single-storey edifice with a loft of rectangular layout and gable roof, having a length of 24.40 metres and a width of 13.80 metres. A 3.11-metre-wide passage was left to the north side up to the land held by Domenico Bartoli towards the back yard and a small (internal dimensions: five by five metres) square storeroom (*Rimessa*). The envisaged arrangement of the rooms was as follows: the ground floor was to be accessed from the centrally placed entrance off the street (*Entrata*), leading to a staircase and a hallway to the left (*Andito*) leading to the director's office, the book repository, and other administrative offices (*Direzione*, *Biblioteca*, *Cancelleria*), the men's and women's restrooms (*Donne*, *Uomini*), the cashier's office (*Pagamenti*), and the office of the women's section (*Femine*). To the right side from the entrance foyer was a 9 by 12.40 metre auditorium (*Sala*) with a ceiling clearance of 5.30 metres. The loft provided two storage areas (*locali per oggetti diversi*), a room for music instruments (*locale per gli strumenti musicali*) and the caretaker's apartment (*abitazione del Custode*). A restroom was envisaged along the same vertical axis as the one on the ground floor.

⁹ *Skizzo, dimostrante la costruzione // di 3 Magazzini, 2 ad uso di legnaja, ed 1 a lisciaja sul // fondo particella catastale 501 sita sul fondo Clivo St. // Stefano, di proprietà del Signo I. R. Cap. Giuseppe Wachtel de Elbenbrück*. Design dated to March of 1884. Archive of the Administrative Department for Spatial Planning, Section for Spatial Planning and Building Heritage of the City of Pula.

¹⁰ The Čitaonica Croatian reading society was housed on the ground floor of the building from late 1891 to 1898 (Dobrić 2003, 64-65, 75). Two professional photographers had studios on the third storey of the Scracin house: Cesare Gallinaro in the late nineteenth century, later (most likely in 1907) taken over by Guglielmo Fiorini (Skuljan 2009, 31-32, 36, 75-77).

S projektom izgradnje zgrade Društva pokrenuto je parceliranje kat. č. 138, koja se u obliku nepravilnog pravokutnika proteže zapadnom stranom uspona. Uz to, projektiranom linijom pročelja korigira se zapadna fronta ulice (kat. č. 1911), na način da se ona blago proširuje prema vrhu uspona.

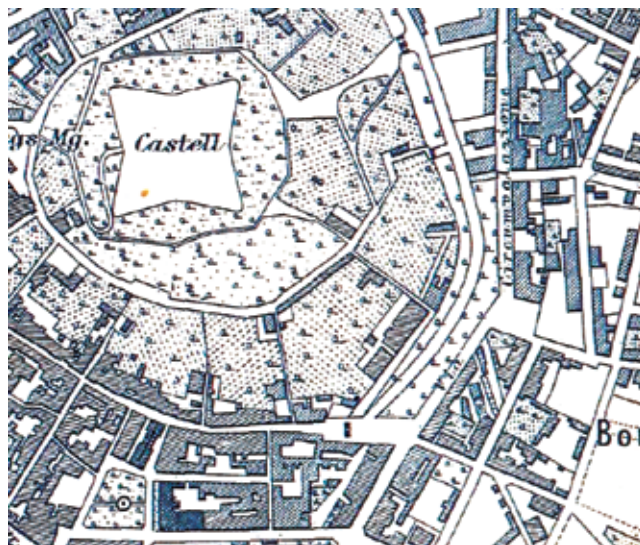
Situacijski plan projekta za izgradnju pomoćne građevine stambene kuće Giuseppea Wachtela de Elbenbrücka⁹ u ožujku 1884. (sl. 6) pokazuje da je zgrada Društva zauzela kat. č. 138/3 (danas kat. č. 572/zgr.), te da su vjerojatno istovremeno s njom izgrađene dvije zgrade sjevernije uz uspon, a do 1886. (sl. 7) podignuta je i treća zgrada (sve su srušene krajem Drugog svjetskog rata). Susjedna poslovno-stambena zgrada s južne strane, prema Slavoluku Sergijevaca, izgrađena je 1889./1890. godine prema projektu Angela Meyera (Đilas 2005, 486). I danas očuvana, nazvana je palača Scracin, po vlasniku, industrijalcu Giacomu Scracinu.¹⁰

Zgrada Društva nosila je kućni broj 3. Mattiasijev projekt uključuje tlocrte etaža, poprečni presjek i situacijski plan. Na parceli dužine 27,51 m i širine lijevo 16,40 m te desno 21,80 m zamišljena je prizemnica s potkrovljem pravokutnog tlocrta, dvoslivnog krova, dužine 24,40 m i širine 13,80 m. Sa sjeverne strane, do posjeda Domenica Bartolija, ostavljen je prolaz širine 3,11 m prema stražnjem dvorištu i manjoj kvadratnoj ostavi (*Rimessa*) unutarnjih dimenzija 5 x 5 m. Predviđeni je raspored prostorija sljedeći: prizemna etaža centralno sadrži ulaz s ceste (*Entrata*) i stubište, lijevo hodnik (*Andito*) iz kojeg se ulazi u ured i biblioteku (*Direzione, Biblioteca, Cancelleria*), muški i ženski toalet (*Donne, Uomini*), ured za plaćanje (*Pagamenti*) i ured ženske sekcije (*Femine*), dok je s desne strane dvorana (*Sala*) dimenzija 9 x 12,40 m, visine 5,30 m. Potkrovlje čine dvije sobe skladišta (*locali per oggetti diversi*), prostorija za smještaj glazbenih instrumenata (*locale per gli instrumenti musicali*) i stan domara (*abitazione del Custode*). U istoj okomitosti kao u prizemlju predviđen je sanitarni čvor.

U kolovozu iste godine vjerojatno je predana molba

⁹ *Skizzo, dimostrante la costruzione // di 3 Magazzini, 2 ad uso di legnaja, ed 1 a lisciaja sul // fondo particella catastale 501 sita sul fondo Clivo St. // Stefano, di proprietà del Signo I. R. Cap. Giuseppe Wachtel de Elbenbrück.* Projekt datiran ožujkom 1884. Arhiv Upravnog odjela za prostorno planiranje, Odsjeka za prostorno planiranje i graditeljsko nasljeđe Grada Pule.

¹⁰ U prizemnim prostorijama zgrade od kraja 1891. do 1898. godine bilo je smješteno hrvatsko čitalačko društvo „Čitaonica“ (Dobrić 2003, 64-65, 75). Na trećem katu kuće Scracin imala su atelje dvojica profesionalnih fotografa: krajem 19. stoljeća Cesare Gallinaro, kojeg je kasnije (najvjerojatnije 1907.) preuzeo Guglielmo Fiorini (Skuljan 2009, 31-32, 36, 75-77).

Sl. 7 Plan grada Pule, 1886., detalj (preuzeto iz: Pola 1886).

Fig. 7 Plan of the City of Pula, 1886, detail (from: Pola 1886).

It was likely in August of that year that an application was filed for a construction permit¹¹ (Fig. 8-12). Appended to the application were design drawings signed by architect Alessandro Calò¹² on the 12th of August 1883. Construction work on the building commenced on the 18th of August

¹¹ *Blatt III / Sezione A B / Situazione* and *Blatt IV / Facciata principale*. Both sheets bear the stamp of the client, the *SOCIETÀ OPERAJA POLESE C. M. S. C.* and the signature of the designer: *progettato e disegnato di A. Calò perito tecnico*. In this group we also include the sheets: *Piano Litt^e C. / Pianta dei muri di Fondamenta.*, *Piano Litt^e E. / Pianta del Pianterreno.*, *Piano Litt^e F. / Pianta della Soffitta*. All are signed by the architect: Calò. Alterations have been made in pencil on the sheets with the plan view of the ground floor and loft that envisage the expansion of the loft of the main building over the passage and storerooms in the back yard, with alterations to the arrangement and purposing of rooms and the creation of openings. It has not been established who required these interventions, but they were, in any event, never undertaken. Both sheets are signed by architect and building contractor Francesco Saverio Jaschi: *Pola li 9 febbrajo 1884 / Fjaschi*. Our conclusion is that the sheets *Blatt I* and *Blatt II*, and *Lit. A*, *Lit. B* and *Lit. D* were created but not preserved.

¹² Alessandro (de) Calò (?-Pula ?), architect, active in Pula. He designed a number of private (HR-DAPA-40, Municipality of Pula, 1845-1918, box Nos. 1-3) and public buildings, such as the St Martin's Primary School, now the Tone Peruško Elementary School ("Relazione tecnica", *L'Eco di Pola*, year II, No. 80-81 (Pula, 6 Aug. 1887), pp. 3-4; see note 6). He presided over a commission for the development of the municipality of Pula in 1886 and 1887. According to the preserved archival material he was active through to 1887. He was resident at No. 17 Via dell'Anfiteatro (Strada postale) address (later the Via dell'Arena), in the city's Arena district. He was married to Lucia and they had a son named Riccardo, also an architect, who, under his father's guidance, designed the Gospa od Milosti ("Our Lady of Grace") church in the Šijana district in 1885 ("La nuova chiesa della B.V. delle Grazie", *POLA*, year III, No. 32 (Pula, 4 Jul. 1885), pp. 1-2), consecrated in 1886 (Benussi 2002, 577).

za gradnju s priloženim listovima projekta¹¹ (sl. 8-12) koje potpisuje arhitekt Alessandro Calò¹² 12. 8. 1883. Gradnja zgrade započeta je već 18. 8. 1883. svečanim polaganjem kamena temeljca¹³, a dovršena za svega nekoliko mjeseci. O građevinskoj tvrtci koja je taj posao izvršila nemamo podatak. Zgrada u stilu neorenesanse izgrađena je s minimalnim odstupanjem u idejnoj dužini i širini. Bila je obojana diskretnom okernom bojom. S južne strane bila je podzidana do razine visokog prizemlja zbog padine na kojoj je stajala. Pročelje je bilo raščlanjeno simetričnim rasporedom s po tri prozorska otvora sa svake strane središnjeg ulaza. Svi su otvori lučno zaključeni, sa pseudokonzolom na vrhu i ukrasnim željeznim rešetkama u lunetama. Po dva polupilastra s polukapitelima nalazila su se sa svake strane glavnog ulaza, do kojeg se dolazilo preko nekoliko stepenica. Pročelje je gore završavalo uobičajenim klasicističkim vijencem koji je imitirao antičke uzore. Dvoslivno je krovšte prema glavnom pročelju ograđeno balustradom

1883 with the ceremonial laying of a foundation stone¹³, and was completed in the span of only a few months. We have no data on the construction firm that performed the works. The building was done in the neo-Renaissance style with minimal deviation from the design length and breadth. It was painted in a discrete ochre colour. To the south side it was underpinned to the level of a raised ground floor to adapt to the slope on which the edifice stood. The façade was articulated with a symmetrical distribution of three window openings to each side of the central portal. All of the openings were arched, with pseudo-consoles at the peaks and decorative iron grates in the lunettes. To each side of the main entrance portal were two pilaster strips with their attendant half-capitals, with the portal accessed by way of several steps. The upper end of the façade terminated in a typical classicist cornice in imitation of antique period models. A balustrade with vases on pilasters fronted the gable roof where it met the façade (frontage) of the building with an inscription set in a moulded rectangular field at its centre, above the front portal, reading: SOCIETÀ OPERAIA POLESE / SOTTO L'ALTO PROTETTORATO DELLE / LL. M.M. / FRANCESCO GIUSEPPE ELISABETTA / 1883.¹⁴

Set above the inscription field there was figural statuary featuring two facing semi-recumbent human figures with attributes (of the society?), with flagpole holders rising from the centre of the statuary.¹⁵ If this decorative feature,

¹¹ Blatt III / Sezione A B / Situazione i Blatt IV / Facciata principale. Oba su lista ovjerena pečatom naručitelja SOCIETÀ OPERAIA POLESE C. M. S. C. i potpisom autora projekta: *progettato e disegnato di A. Calò perito tecnico*. U ovu skupinu svrstali bi i listove: *Piano Litt° C. / Pianta dei muri di Fondamenta., Piano Litt° E. / Pianta del Pianterreno., Piano Litt° F. / Pianta della Soffitta*. Svi su ovjereni potpisom arhitekta Calò. Na listovima s tlocrtom prizemlja i potkrovlja olovkom su naknadno dočrtane preinake na način da se predviđalo proširenje potkrovlja glavne zgrade nad prolazom te spremišta u stražnjem dvorištu, uz izmjene u rasporedu i namjeni prostorija te otvaranju otvora. Nije utvrđeno čija je potreba bila za navedenim zahvatima, no oni nisu bili realizirani. Na oba lista potpisan je arhitekt i građevinski poduzetnik Francesco Saverio Jaschi: *Pola li 9 febbraio 1884 / Fjaschi*. Zaključujemo da su bili izrađeni, ali nisu sačuvani listovi Blatt I i Blatt II, te Lit. A, Lit. B i Lit. D.

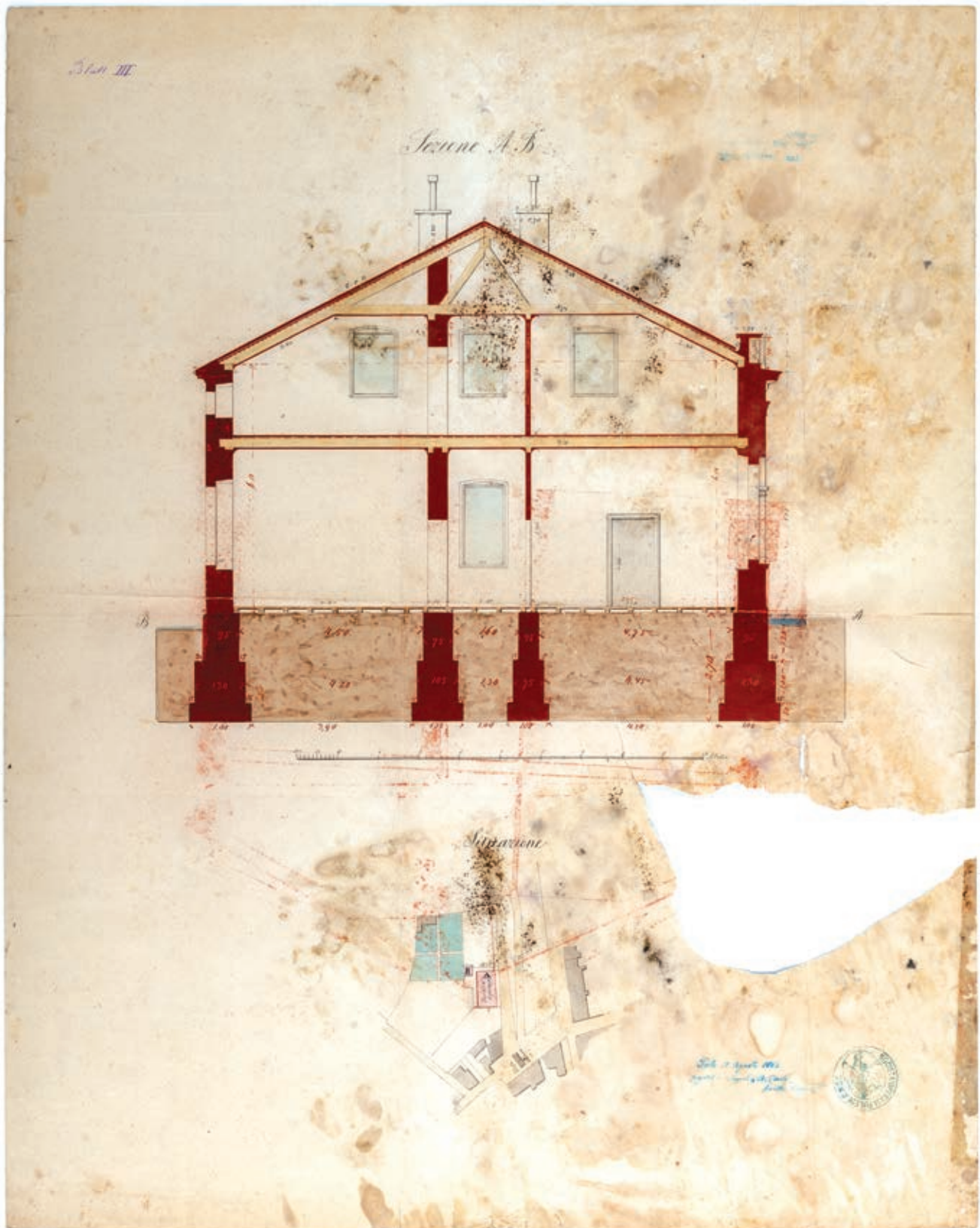
¹² Alessandro (de) Calò (? - Pula?), arhitekt, djelovao u Puli. Projektirao mnoge privatne (HR-DAPA-40, Općina Pula, 1845-1918, kut. 1-3) i javne zgrade, poput Pučke škole Svetog Martina, danas Osnovna škola Tone Peruška („Relazione tecnica“, *L'Eco di Pola*, god. II, br. 80-81 (Pula, 6. 8. 1887.), str. 3-4; vidi bilj. 6). Predsjednik odbora za izgradnju općine Pula tijekom 1886. i 1887. godine. Prema sačuvanom arhivskom gradivu djelatan do 1887. godine. Stanovao u Via dell'Anfiteatro (Strada postale), kasnije preimenovanoj u Via dell'Arena, na br. 17, u gradskoj četvrti Arena. Imao je suprugu Luciu i sina Riccarda, također arhitekta, koji je, pod vodstvom oca, projektirao crkvu Gospe od Milosti u Šijani 1885. godine („La nuova chiesa della B.V. delle Grazie“, *POLA*, god. III, br. 32 (Pula, 4. 7. 1885.), str. 1-2), posvećenu 1886. godine (Benussi 2002, 577).

¹³ Kako prenose lokalne novine, u travnju 1902. godine, prilikom radova na adaptaciji zgrade radi useljenja muzeja i biblioteke pronađena je metalna kutija, položena u tlo na dan svečanog polaganja kamena temeljca, 18. 8. 1884. U njoj se nalazio pergament s tekstom kojeg su potpisali tada nazočni admiral austrougarske ratne mornarice Maximilian Daublebsky von Sterneck, pulski kotarski kapetan Goess te nekoliko predstavnika Društva. Priloženi su bili i tekst izrečenog govora predsjednika Društva, Antonija Delisea, te nekoliko kovanica („Documenti sotterati che rivedono la luce“, *Il Giornaleto di Pola*, god. III, br. 653 (Pula, 24. 4. 1902.), str. 1; Bogneri 1989, 159).

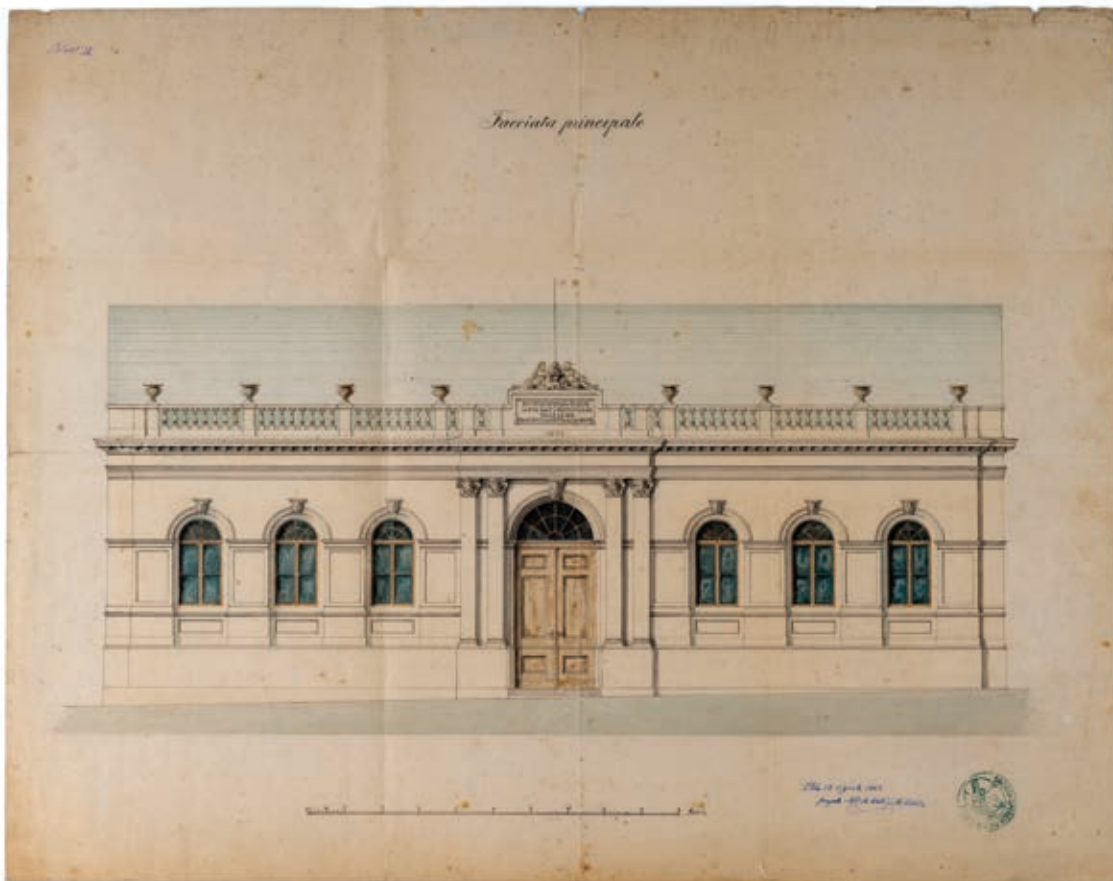
¹³ As reported by the local newspapers a metal box was found in April of 1902 during works on the adaptation of the building ahead of its repurposing as a museum and library that had been laid in the ground on the day of the ceremonial laying of a foundation stone, the 18th of August 1884. It contained a parchment with a text signed by participants of the ceremony: Maximilian Daublebsky von Sterneck, an admiral of the navy of the Austria-Hungary dual monarchy, the Pula district captain Goess, and several representatives of the Workers' Society. Also in the box was the text of the speech delivered by the society's president Antonio Delise, and several coins („Documenti sotterati che rivedono la luce“, *Il Giornaleto di Pola*, year III, No. 653 (Pula, 24 Apr. 1902), p. 1; Bogneri 1989, 159).

¹⁴ On the drawing of the façade appended to the application for a certificate of occupancy (see footnote 16, Fig. 14) this inscription is shown in a somewhat altered variant: SOCIETÀ OPERAIA POLESE SOTTO L'ALTO PROTETTO / RATO DELLE LORO MAESTÀ FRANCESCO GIUSPPE (sic!) / PRIMO ED ELISABETTA. / 1883. A third version is found in a newspaper article, noting that the letters are gilded: SOCIETÀ OPERAIA POLESE / sotto il Protettorato delle Loro Maestà / Francesco Giuseppe ed Elisabetta / Anno MDCCCLXXXIII („Articolo comunicato“, *POLA*, year II, No. 8 (Pula, 17 Feb. 1884), p. 3).

¹⁵ As is the case with the inscription, here too on the drawing of the façade appended to the application for a certificate of occupancy (see footnote 16, Fig. 14) this figural ornament is somewhat altered such that there are no attributes, with the two figures holding a cantharus (?) which serves as the flagpole holder.

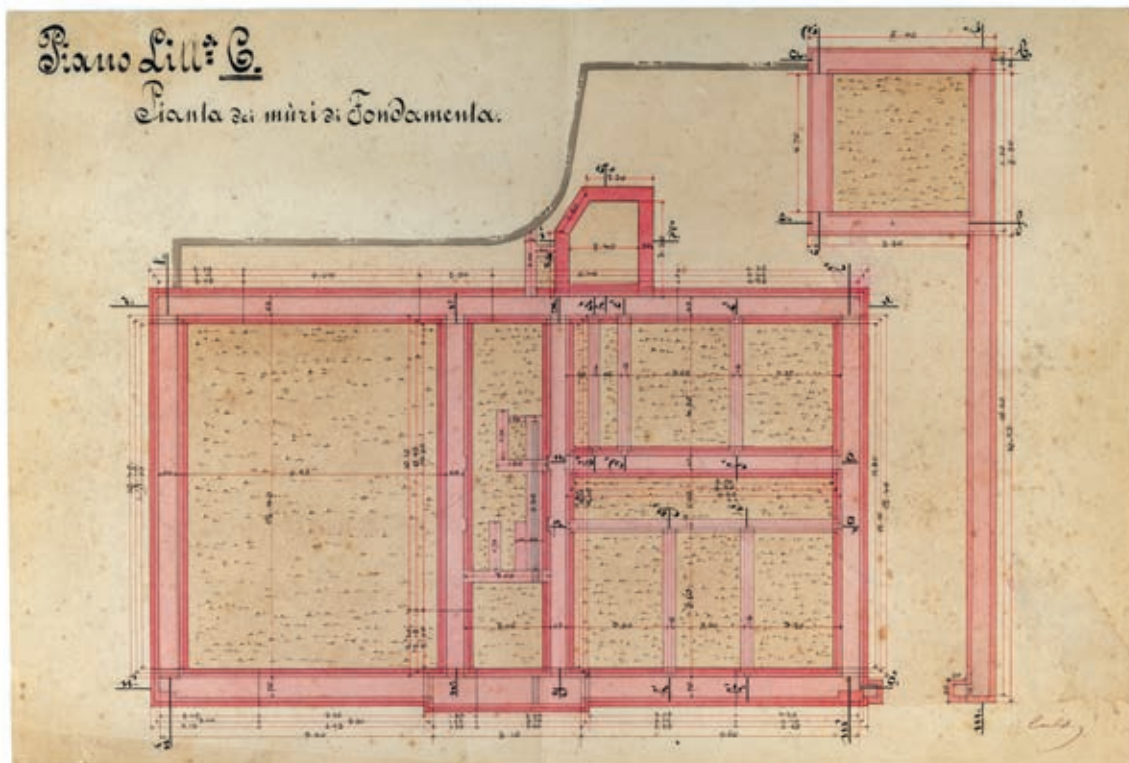

Sl. 8 Zgrada Pulskog radničkog društva, poprečni presjek i situacijski plan, Alessandro Calò, 12. 8. 1883. (fotografija: T. Draškić Savić).
 Fig. 8 Building of the Workers' Society of Pula, cross section and site plan, Alessandro Calò, 12 Aug. 1883 (photo by: T. Draškić Savić).

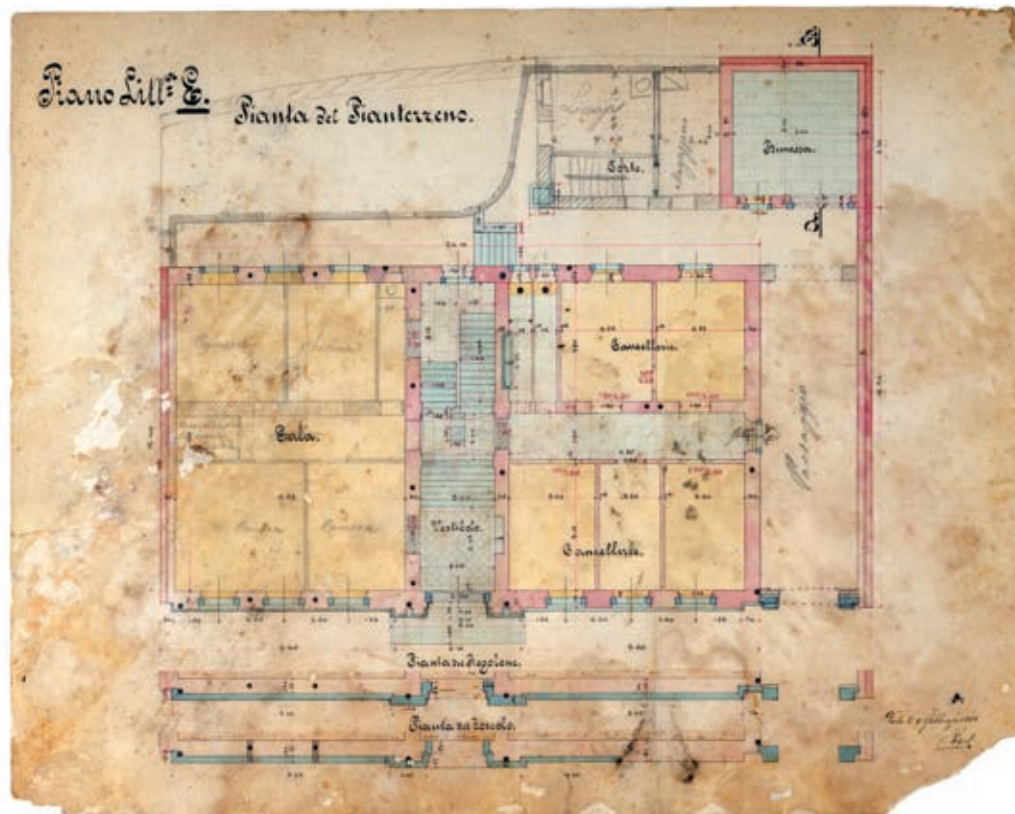
Sl. 9 Zgrada Pulskog radničkog društva, nacrt pročelja, Alessandro Calò, 12. 8. 1883. (fotografija: T. Draškić Savić).

Fig. 9 Building of the Workers' Society of Pula, drawing of the façade, Alessandro Calò, 12 Aug. 1883 (photo by: T. Draškić Savić).

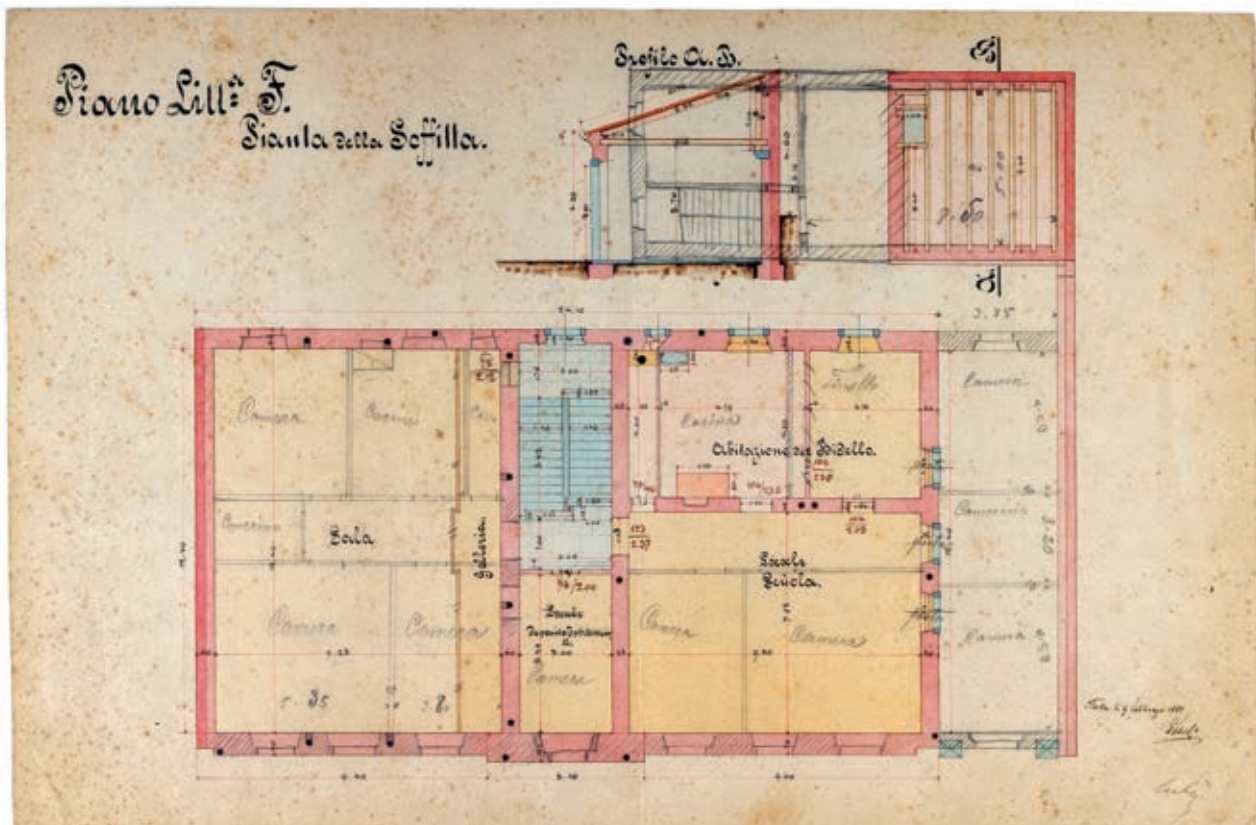
Sl. 10 Zgrada Pulskog radničkog društva, izvedbeni projekt, tlocrt temelja, Alessandro Calò (fotografija: T. Draškić Savić).

Fig. 10 Building of the Workers' Society of Pula, detailed design, plan view of the foundations, Alessandro Calò (photo by: T. Draškić Savić).

Sl. 11 Zgrada Pulskog radničkog društva, izvedbeni projekt, tlocrt prizemlja, Alessandro Calò (fotografija: T. Draškić Savić).

Fig. 11 Building of the Workers' Society of Pula, detailed design, plan view of the ground floor, Alessandro Calò (photo by: T. Draškić Savić).

Sl. 12 Zgrada Pulskog radničkog društva, izvedbeni projekt, tlocrt potkrovlja, Alessandro Calò (fotografija: T. Draškić Savić).

Fig. 12 Building of the Workers' Society of Pula, detailed design, plan view of the loft, Alessandro Calò (photo by: T. Draškić Savić).

s vazama na pilastrima, u čijem se središtu, iznad glavnog portala, nalazio natpis u profiliranom pravokutnom polju: SOCIETÀ OPERAIA POLESE / SOTTO L'ALTO PROTETTORATO DELLE / LL. M.M. / FRANCESCO GIUSEPPE ELISABETTA / 1883.¹⁴

Iznad natpisnog polja smještena je figuralna plastika u vidu sučelice postavljenih dviju poluležećih ljudskih figura s atributima (obilježjima Društva?), iz čijeg se središta uzdiže nosač zastave.¹⁵ Ukoliko je ova dekoracija, predviđena projektom, bila izvedena, nije utvrđeno kada je uklonjena, budući da nije vidljiva na prvim fotografijama i razglednicama s prikazom zgrade s početka 20. stoljeća.

Sjeverno od zgrade bio je prolaz prema dvorištu iza zgrade. Pored njega, kao i oko ulaznih vrata, nalazili su se lampioni javne rasvjete, konzolno pričvršćeni uza zid (Matijašić 1994, 14-15; Zenzerović 2013, 195-196). Ostvareno je također, i malo spremište s jednoslivnim krovom u dvorištu.

Unutrašnji raspored prostorija zrcalno je okrenut u odnosu na idejno rješenje, pa se tako u prizemlju lijevo od središnje osi nalazi prostrana dvorana, a desno uredske prostorije i sanitarni čvor. Iznad dvorane izvedena je drvena galerija. Kameno popločenje upotrijebilo se za ulazni hodnik i stubište, sanitarni čvor te jednu prostoriju domarova stana, dok ostale prostorije imaju drvene podove. Nažalost, o ostatku uređenja unutrašnjosti nemamo nikakvih saznanja.

U prosincu iste godine već je zatražena uporabna dozvola (sl. 13, 14)¹⁶ koja je ubrzo i izdana jer je zgrada

envisaged in the design, was in fact installed, it has not been determined at what point it was removed, as it is not visible on the first photographs and postcards showing the building and dated to the very early twentieth century.

To the north of the building there was a passage towards the yard behind the building. Next to it, and to the sides of the entrance, were the street lights, attached to consoles on the frontage wall (Matijašić 1994, 14-15; Zenzerović 2013, 195-196). There was also a storage shed in the yard with a simple skillion (mono-pitched) roof.

The internal distribution of the rooms was a mirror image of what the design envisaged, such that there was a spacious auditorium to the left of the central axis on the ground floor, and to the right the office space and restrooms. A wooden gallery was installed above the auditorium. Stone was used to tile the entrance hallway, for the stair treads, to tile the restrooms and one room in the caretaker's apartment, while other rooms featured wooden flooring. We have, unfortunately, no other insight as to the outfitting of the interior.

A certificate of occupancy was applied for by December of the same year (Fig. 13, 14)¹⁶, which was quickly issued ahead of the grand opening of the building on the 1st of January 1884¹⁷ ("La Società Operaia", *POLA*, year II, No. 1 (Pula, 1 Jan. 1884), p. 1). We know the name of the first caretaker/custodian of the building of the Workers' Society of Pula. He was Antonio Sala and later continued his employment with the Municipal Museum from August of 1902.¹⁸

The municipal government purchased the building of the society in 1901 for the sum of 24,000 crowns and assigned it for museum and library use¹⁹ (Atti 1903, 5; Matijašić 1994, 13). The decision to found a museum of

¹⁴ Na nacrtu pročelja priloženom uz zahtjev za uporabnu dozvolu (vidi bilj. 16, sl. 14) ovaj je natpis iskazan u ponešto izmijenjenoj varijanti: SOCIETÀ OPERAIA POLESE SOTTO L'ALTO PROTETTO / RATO DELLE LORO MAESTÀ FRANCESCO GIUSPPE (sic!) / PRIMO ED ELISABETTA. / 1883. Treću inačicu prenosi novinski članak, s opaskom da su slova pozlaćena: SOCIETÀ OPERAIA POLESE / sotto il Protettorato delle Loro Maestà / Francesco Giuseppe ed Elisabetta / Anno MDCCCLXXXIII („Articolo comunicato“, *POLA*, god. II, br. 8 (Pula, 17. 2. 1884.), str. 3).

¹⁵ Kao i kod natpisa, i u ovom je slučaju na nacrtu pročelja priloženom uz zahtjev za uporabnu dozvolu (vidi bilj. 16, sl. 14) ovaj figuralni ukras ponešto izmijenjen na način da su atributi izostavljeni, a dvije figure podržavaju kantaros (?) koji služi kao postolje zastave.

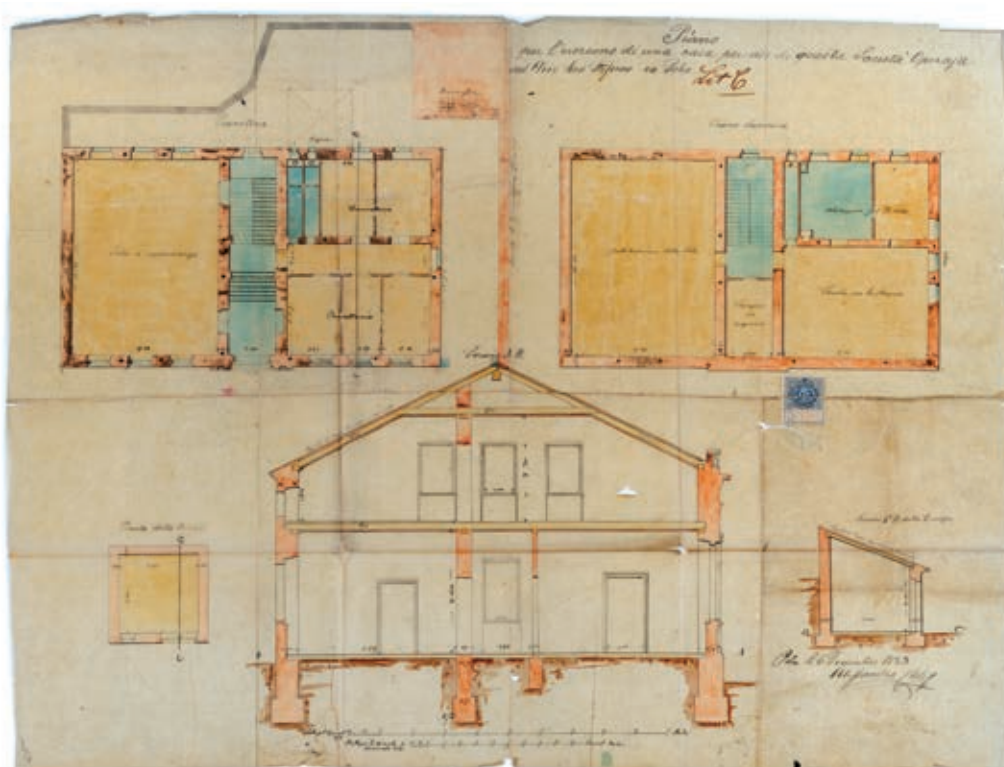
¹⁶ Zahtjevu su vjerojatno bila priložena dva nacrt: *Lit. C / Piano per l'erezione di una casa per uso di questa Società Operaja sul Clivo San Stefano in Pola* i *Lit. D / Piano / per l'erezione d'un nuovo fabbricato per uso di questa spettabile Società Operaja, sul Clivo San Stefano in Pola* (ovaj je nacrt izveden na kartonu i na paus papiru). Pod vinjetom s pečatom gradske uprave *MUNICIPIO DI POLA*, na desnoj strani projekta, potpisan je arhitekt *Pola li 6 Dicembre 1883 / Alessandro Calò*. Najvjerojatnije su postojali i listovi *Lit. A* i *Lit. B* koji nisu sačuvani.

¹⁶ It is likely that the application included two appended drawings: *Lit. C / Piano per l'erezione di una casa per uso di questa Società Operaja sul Clivo San Stefano in Pola* and *Lit. D / Piano / per l'erezione d'un nuovo fabbricato per uso di questa spettabile Società Operaja, sul Clivo San Stefano in Pola* (this drawing was done on paperboard and tracing paper). Under the vignette with the stamp of the municipal administration *MUNICIPIO DI POLA*, to the right side of the design, is the signature of the architect: *Pola li 6 Dicembre 1883 / Alessandro Calò*. There were also most likely sheets *Lit. A* and *Lit. B*, which have not been preserved.

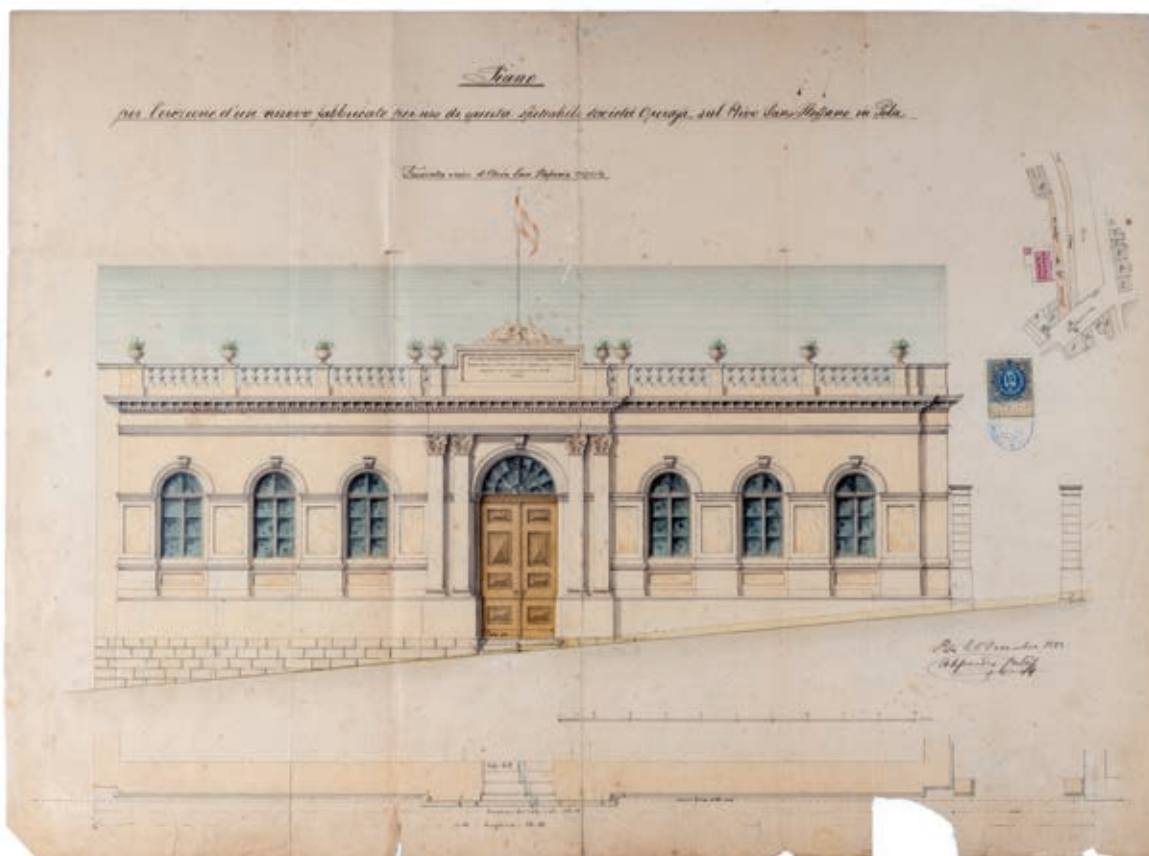
¹⁷ Judging from the text of the article "Società Operaia", *POLA*, year II, No. 2 (Pula, 6 Jan. 1884), p. 1, the following issue of the weekly, No. 3 of 13 Jan. 1884, likely reported on the building opening ceremony in greater detail, however this issue was not available for review during the writing of this paper.

¹⁸ Antonio Sala died on 13 December 1903. His post was taken by Pietro Opiglia (Atti 1904, 16, 23; Matijašić 1994, 16).

¹⁹ It was also home to the Municipal Library and Reading Room, opened on the 1st of January 1903.

Sl. 13 Zgrada Pulskog radničkog društva, tlocrt prizemlja, potkrovlja i poprečni presjek, Alessandro Calò, 6. 12. 1883. (fotografija: T. Draškić Savić).
 Fig. 13 Building of the Workers' Society of Pula, plan view of the ground floor, loft, and cross section, Alessandro Calò, 6 Dec. 1883 (photo by: T. Draškić Savić).

Sl. 14 Zgrada Pulskog radničkog društva, nacrt pročelja i situacijski plan, Alessandro Calò, 6. 12. 1883. (fotografija: T. Draškić Savić).
 Fig. 14 Building of the Workers' Society of Pula, drawing of the façade and the site plan, Alessandro Calò, 6 Dec. 1883 (photo by: T. Draškić Savić).

svečano otvorena 1. 1. 1884.¹⁷ („La Società Operaia“, *POLA*, god. II, br. 1 (Pula, 1. 1. 1884.), str. 1). Poznato nam je i ime prvog domara/čuvara zgrade Pulskog radničkog društva. Bio je to Antonio Sala koji je službu nastavio i u Gradskom muzeju od kolovoza 1902. godine.¹⁸

Općina je otkupila zgradu Društva 1901. godine, za svotu od 24 000 kruna i dodijelila je u muzejske i bibliotečne svrhe¹⁹ (Atti 1903, 5; Matijašić 1994, 13). Odluku o osnivanju muzeja starina (*Museo Civico della Città di Pola*), preteče Kraljevskog muzeja Istre i Arheološkog muzeja Istre, donijelo je Gradsko vijeće 7. 1. 1902. (Atti 1903, 5; Benussi 2002, 666–667, bilj. 178). U travnju 1902. sjedište Društva preseljeno je na novu adresu, Via Tradonico br. 1. („La sede della società Operaia“, *Il Giornaleto di Pola*, god. III, br. 631 (Pula, 2. 4. 1902.), str. 1). Tada su i radovi na preuređenju zgrade za nove ustanove²⁰ bili u punom jeku, pri čemu je pronađena ranije spomenuta metalna kutija (vidi bilj. 13).

Muzej je svečano otvoren 3. 8. 1902. Zgrada je tada nosila kućni br. 5. Muzejski predmeti bili su izloženi u ulaznom hodniku, stubištu, velikoj dvorani i njezinoj galeriji, hodniku prema biblioteci, jednoj prostoriji prizemlja na stražnjoj strani zgrade, dvorišnom spremištu i samom dvorištu (Atti 1903, 6–7; Dusatti 1907; Gnirs 1915, 113–170).²¹ U još jednoj prostoriji prizemlja smještena je Gradska knjižnica (*Biblioteca Civica*), otvorena početkom sljedeće godine.

¹⁷ O svečanosti povodom otvorenja zgrade, sudeći po najavi iz novinskog članka „Società Operaia“, *POLA*, god. II, br. 2 (Pula, 6. 1. 1884.), str. 1, detaljnije je vjerojatno izvješteno u sljedećem izdanju tjednika, br. 3 od 13. 1. 1884., pregled kojeg nije bio dostupan prilikom pisanja ovog rada.

¹⁸ Antonio Sala preminuo je 13. 12. 1903. Zamijenio ga je Pietro Opiglia (Atti 1904, 16, 23; Matijašić 1994, 16).

¹⁹ U njoj je bila smještena i Gradska knjižnica s čitaonicom, otvorena 1. 1. 1903.

²⁰ U vrlo lošem stanju bili su podovi prostorija namijenjeni za biblioteku i ured, a posebno podovi dviju prostorija u stražnjem dijelu prizemlja zgrade. Općinski inženjer dr. Giacomo Depangher na sastanku Savjeta muzeja 14. 4. 1902. predložio je niz zahvata koji bi doprinijeli boljim uvjetima: zamjenu drvenog poda teraco varijantom, snižavanje razine tla u dvorištu, uvođenje vodovodnih instalacija i zamjenu plinskih instalacija. Bibliotekar Giorgio Edmondo Pons predložio je da se podovi ureda, umjesto u teracu izliju u betonu, a u biblioteci da se postavi teraco pod. Također je predložio izgradnju odvodnog kanala duž zgrade. Ponsovi prijedlozi su jednoglasno prihvaćeni (*Protocollo N. 2 del curatorio del civico museo e della biblioteca civica di Pola 14. aprile 1902*; Atti 1903). Nakon izvedenih građevinskih i obrtničkih radova, pristupljeno je nabavi potrebnog namještaja (*Protocollo N. 3 del curatorio del civico museo e della biblioteca civica di Pola 3. giugno 1902*).

²¹ Od fotografija smještaja muzejskih predmeta u muzeju, poznata nam je tek jedna iz 1927. godine, s prikazom pretežno kamenih spomenika u stražnjem dvorištu zgrade (Spada 2015, 425).

antiquities (*Museo Civico della Città di Pola*), the predecessor to the Royal Museum of Istria and later the Archaeological Museum of Istria, was made by the municipal council on the 7th of January 1902 (Atti 1903, 5; Benussi 2002, 666–667, note 178). In April of 1902 the registered office of the Workers' Society was relocated to a new address, No. 1 Via Tradonico („La sede della società Operaia“, *Il Giornaleto di Pola*, year III, No. 631 (Pula, 2 Apr. 1902), p. 1). Works on the adaptation/renovation of the building for the new institutions²⁰ were in full swing at the time, in the course of which the previously cited metal box was uncovered (see footnote No. 13).

The museum saw its grand opening on the 3rd of August 1902. The building was now assigned street no. 5. The museum exhibits were displayed in the entrance hall, the staircase, the large auditorium and its gallery, the hallway leading to the library, one ground floor room at the rear of the building, the storehouse in the yard and the yard itself (Atti 1903, 6–7; Dusatti 1907; Gnirs 1915, 113–170).²¹ Another ground floor room housed the Municipal Library (*Biblioteca Civica*), opened early in the following year.

The search for new museum premises began in 1921. The building that was ultimately chosen was that of the state German language gymnasium at No. 3 Carrarina street where the museum is active to this day as the Archaeological Museum of Istria. The bulk of the museum material was moved out of the old building by the 27th of April 1929, i.e. the passing of Dr Bernardo Schiavuzzi, the first and long-standing director of the museum (1902–1905, 1917–1929) (Matijašić 1994, 25).

A maternity and paediatric counselling centre (*Aiuto materno*) of the Italian nationalist ONMI organisation for

²⁰ The floors of the book repository and office rooms, and especially the floors of the two rooms in the rear of the building's ground floor, were in very poor condition. At a meeting of the Museum Advisory Board of the 14th of April 1902 municipal engineer Giacomo Depangher proposed a series of interventions to improve conditions: replacing the wooden flooring with terrazzo, lowering the ground level in the yard, introducing water supply installations, and replacing the gas installations. Librarian Giorgio Edmondo Pons proposed that the office floors be done in poured concrete rather than terrazzo, and that a terrazzo flooring be installed in the library. He also proposed the excavation of a drainage canal along the length of the building. Pons's proposals were carried unanimously (*Protocollo N. 2 del curatorio del civico museo e della biblioteca civica di Pola 14. aprile 1902*; Atti 1903). The construction and trades works were followed by the procurement of the necessary furniture (*Protocollo N. 3 del curatorio del civico museo e della biblioteca civica di Pola 3. giugno 1902*).

²¹ We know of only one photograph showing the disposition of the museum exhibits, taken in 1927 and showing the primarily stonework exhibits in the back yard of the building (Spada 2015, 425).

Od 1921. godine počinje potraga za novim sjedištem muzeja. Rješenje je pronađeno u zgradi državne njemačke gimnazije na adresi Carrarina 3, u kojoj muzej, pod imenom Arheološki muzej Istre, i danas djeluje. Velik dio muzejske građe bio je iseljen do 27. 4. 1929., odnosno do smrti dr. Bernarda Schiavuzzija, prvog i dugogodišnjeg ravnatelja muzeja (1902. – 1905., 1917. – 1929.) (Matijašić 1994, 25).

Dana 5. 6. 1930. u adaptiranom starom sjedištu muzeja otvoreno je porodijsko i pedijatrijsko savjetovalište (*Aiuto materno*) Državne organizacije za zaštitu materinstva i djece (*Federazione provinciale dell'Istria dell'Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia*), na adresi Clivo Grion 5 (Bogneri 1990, 155-156). Rad savjetovališta temeljio se na preventivi, odnosno zdravstvenom prosvjećivanju mladih majki (Radošević 2012, 116). Temeljem kupoprodajnog ugovora sklopljenog 2. 9. 1936. *Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia* kupila je zgradu (kat. č. 572/zgr.) od Općine.²²

Nije pronađen podatak kad je točno ta prvotna zgrada srušena, no možemo zaključiti da je to bilo u drugoj polovici 1936. godine, odnosno netom prije iskopa temelja za novu, postojeću zgradu u veljači 1937. (Mirabella Roberti 1940, 253). Svečano otvorenje zgrade za potrebe javnih službi *Casa della Madre e del Bambino* održano je 4. 11. 1937. („Le opere pubbliche che verranno inaugurate nel Capoluogo, La Casa della Madre e del bambino che verrà inaugurata domani“, *Corriere Istriano*, god. 19, br. 263 (Pula, 3. 11. 1937.), str. 2; „Le opere che verranno inaugurate oggi nel Capoluogo“, *Corriere Istriano*, god. 19, br. 264 (Pula, 4. 11. 1937.), str. 3). Postojeća građevina smještena je na kat. č. 114, 119 i 572/zgr., s dvorišnim dijelom u gabaritu „L“ oblika. Projektirao ju je pulski arhitekt Enrico Trolis²³, a građevinske radove izvršila je tvrtka u vlasništvu A. Rizza²⁴. Zgradu danas koristi ustanova Dječji vrtić – Scuola dell'infanzia Rin Tin Tin.

maternal and child welfare (*Federazione provinciale dell'Istria dell'Opera Nazionale per la Protezione della Maternità e dell'Infanzia*) was opened at the revamped former premises of the museum on the 5th of June 1930, with the address No. 5 Clivo Grion (Bogneri 1990, 155-156). The work of these counselling centres was based primarily on preventative healthcare through the enlightenment of young (future) mothers (Radošević 2012, 116). The ONMI purchased the building (at cadastral plot no. 572*) from the municipality under a contract of sale dated to the 2nd of September 1936.²²

No data has been identified that would indicate a precise date for the demolition of the initial building, but we can conclude that it occurred in the second half of 1936, i.e. just ahead of the excavation work for the foundations of the new, extant building in February of 1937 (Mirabella Roberti 1940, 253). The grand opening of the building of the maternal and infant welfare service (*Casa della Madre e del Bambino*) was staged on the 4th of November 1937 (“Le opere pubbliche che verranno inaugurate nel Capoluogo, La Casa della Madre e del bambino che verrà inaugurata domani”, *Corriere Istriano*, year 19, No. 263 (Pula, 3 Nov. 1937), p. 2; “Le opere che verranno inaugurate oggi nel Capoluogo”, *Corriere Istriano*, year 19, No. 264 (Pula, 4 Nov. 1937), p. 3). The extant building is situated on cadastral plot nos. 114, 119 and 572*, with an L-shaped section in the courtyard area. It was designed by Pula-based architect Enrico Trolis²³, with construction works performed by the firm owned by A. Rizzo²⁴. The building is now home to the Rin Tin Tin kindergarten.

²² O.N.M.I. je zgradu otkupio za iznos od 25 000 Lira („L'acquisto d'un edificio da parte dell'O.N.M.I.“, *Corriere Istriano*, god. 18, br. 42 (Pula, 18. 2. 1936.), str. 2).

²³ HR-DAPA-67, Općina Pula 1919-1947, kut. 222, Nacrti za konstrukciju zgrade Kuća majke i dječaka Pula.

²⁴ Trošak izgradnje iznosio je 700 000 Lira („Le opere pubbliche che verranno inaugurate nel Capoluogo, La Casa della Madre e del bambino che verrà inaugurata domani“, *Corriere Istriano*, god. 19, br. 263 (Pula, 3. 11. 1937.), str. 2).

²² The ONMI purchased the building at the price of 25,000 lire (“L'acquisto d'un edificio da parte dell'O.N.M.I.“, *Corriere Istriano*, year 18, No. 42 (Pula, 18 Feb. 1936), p. 2).

²³ HR-DAPA-67, Municipality of Pula 1919-1947, box No. 222, Drawings for the building of a Home for Mothers and Infants in Pula.

²⁴ The construction costs came in at 700,000 lire (“Le opere pubbliche che verranno inaugurate nel Capoluogo, La Casa della Madre e del bambino che verrà inaugurata domani“, *Corriere Istriano*, year 19, No. 263 (Pula, 3 Nov. 1937), p. 2).

IZVORI / SOURCES

Arheološki muzej Istre, Pula, arhiva Museo Civico / Archaeological Museum of Istria, Pula, Museo Civico archives:
Protocollo N. 2 del curatorio del civico museo e della biblioteca civica di Pola 14. aprile 1902

Protocollo N. 3 del curatorio del civico museo e della biblioteca civica di Pola 3. giugno 1902

Grad Pula, Upravni odjel za prostorno planiranje, Odsjek za prostorno planiranje i graditeljsko nasljeđe / City of Pula, Administrative Department for Spatial Planning, Section for Spatial Planning and Building Heritage

Općinski sud u Puli-Pola, Zemljišnoknjižni odjel Pula / Municipal Court in Pula, Land Registry Department:
Povijesno stanje zemljišnoknjižnog uloška 4183 k. o. Pula

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-40, Općina Pula 1845-1918, kut. 1-3 / State Archives in Pazin, HR-DAPA-40; Municipality of Pula 1845-1918, box No. 1-3

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-67, Općina Pula 1919-1947, kut. 222, Nacrti za konstrukciju zgrade Kuća majke i dječaka Pula / State Archives in Pazin, HR-DAPA-67; Municipality of Pula 1919-1947, box No. 222, Drawings for the building of a Home for Mothers and Infants in Pula.

PERIODIKA / PERIODICALS

„La Società Operaia“, *POLA*, god. II, br. 1 (Pula, 1. 1. 1884.), str. 1

„Società Operaia“, *POLA*, god. II, br. 2 (Pula, 6. 1. 1884.), str. 1

„Articolo comunicato“, *POLA*, god. II, br. 8 (Pula, 17. 2. 1884.), str. 3

„Del Museo di antichità in Pola“, *La Provincia*, god. XVIII, br. 4 (Kopar, 16. 2. 1884.), str. 2

„La nuova chiesa della B. V. delle Grazie“, *POLA*, god. III, br. 32 (Pula, 4. 7. 1885.), str. 1-2

„Relazione tecnica“, *L'Eco di Pola*, god. II, br. 80-81 (Pula, 6. 8. 1887.), str. 3-4

„La sede della società Operaia“, *Il Giornaletto di Pola*, god. III, br. 631 (Pula, 2. 4. 1902.), str. 1

„Documenti sotterati che rivedono la luce“, *Il Giornaletto di Pola*, god. III, br. 653 (Pula, 24. 4. 1902.), str. 1

„L'acquisto d'un edificio da parte dell'O.N.M.I.“, *Corriere Istriano*, god. 18, br. 42 (Pula, 18. 2. 1936.), str. 2

„Le opere pubbliche che verranno inaugurate nel Capoluogo, La Casa della Madre e del bambino che verrà inaugurata domani“, *Corriere Istriano*, god. 19, br. 263 (Pula, 3. 11. 1937.), str. 2

„Le opere che verranno inaugurate oggi nel Capoluogo“, *Corriere Istriano*, god. 19, br. 264 (Pula, 4. 11. 1937.), str. 3

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

Atti 1903. *Atti del Museo Civico della Città di Pola, I. Annata, 1902*. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

Atti 1904. *Atti del Museo Civico della Città di Pola, II. Annata, 1903*. Pola, Museo Civico della Città di Pola.

BENUSSI, B. 2002. *Povijest Pule u svjetlu municipalnih ustanova do 1918. godine*. Povijest Istre, Knjiga 3. Pula.

BOGNERI, M. 1989. *Cronache di Pola e dell'Istria 1847-1914: gli anni della dominazione austro-ungarica*. Trieste.

BOGNERI, M. 1990. *Cronache di Pola e dell'Istria 1915-1938: la guerra, la redenzione e l'unione alla Madrepatria*. Trieste.

DOBRIC, B. 2003. *Kultura čitanja i nacionalni pokreti. Čitalačka društva i knjižnice u Puli u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća*. Pula.

DUSATTI, U. 1907. *Catalogo del Museo civico di Pola e alcune notizie storiche di Pola romana*. Pola.

ĐILAS, M. 2005. Meyer, Angelo, u: M. Bertoša i R. Matijašić (ur.), *Istarska enciklopedija*. Zagreb, 486.

- GNIRS, A. 1915. *Pola, Ein Führer durch die antiken Baudenkmäler und Sammlungen*. Wien.
- KRIZMANIĆ, A. 2005. Prostorni razvitak austrijske Pule, u: Cvek E. (ur.), *Pula: tri tisućljeća mita i stvarnosti*. Pula, 113-192.
- KRIZMANIĆ, A. 2008. *Stradarij grada Pule*. Pula.
- LOZZI BARKOVIĆ, J. 2000. Arhitektura historicizma u Hrvatskom primorju i Istri, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, Knjiga I. Zagreb, 220-229.
- MARKOVIĆ, J. 2006. Pula - K. u. K. slika grada, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 30, 215-228.
- MARSETIČ, R. 2013. *Il cimitero civico di Monte Ghio a Pola. Simbolo dell'identità cittadina e luogo di memoria (1846-1947)*. Collana degli Atti N. 35, Centro di Ricerche Storiche - Rovigno. Rovigno.
- MARSETIČ, R. 2013a. Le strutture ospedaliere comunali e provinciali a Pola durante il governo austriaco. *Atti, Centro di Ricerche Storiche - Rovigno*, vol. XLIII, 273-316.
- MATIJAŠIĆ, R. 1994. Arheološki muzej Istre u Puli 1902 - 1982. *Histria archaeologica* 13-14/1982-1983, 1-32.
- MIRABELLA ROBERTI, M. 1940. Notiziario archeologico (1937-1938-1939). *Atti e Memorie delle Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, Vol. L, 1938. Parenzo, 233-264.
- Pola 1886. *Pola, seine Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, Wien, 1886.
- RADOŠEVIĆ, M. 2012. Higijenske i zdravstvene prilike u zapadnoj Hrvatskoj između dva svjetska rata s posebnim osvrtom na Istru. *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, 6. i 7., 2011.-2012., 99-123.
- RUBBI, A. 1996. *Austrijske vile u Puli*. Rovinj.
- SKULJAN, L. 2009. *Fotografija u Istri do 1918. iz fundusa Zbirke fotografija, negativa i fotografske opreme*, Katalozi muzejskih zbirki 1, Povijesni muzej Istre. Pula.
- SPADA, I. 2015. *Tutela, conservazione e restauro dei beni culturali in Istria e nel Quarnaro tra le due guerre mondiali*. Tesi di dottorato di ricerca, anno accademico 2014/2015. Università degli studi di Udine.
- VLAHOV, D., JELINČIĆ, J., BRAJKOVIĆ, A. 1986. Izvori za povijest radničkog, socijalističkog i komunističkog pokreta u Istri u Historijskom arhivu u Pazinu. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 27, 225-234.
- ZENZEROVIĆ, K. 2013. Zgrada Arheološkog muzeja Istre na starim razglednicama. *Histria archaeologica* 43/2012, 193-209.
- ZUCCOLI, S. 1978. *'Sta mia cara e vecia Pola*. Gorizia.